

Sažetak

Artur Bagdasarov, Moskva

UDK 81'27:811.163.42, pregledni rad

primljen 29. travnja 2020., prihvaćen za tisak 31. kolovoza 2020.

Extralinguistic Factors in the Formation of the New Croatian Spelling

The article briefly describes the sociolinguistic developments relating to the creation of the Croatian Spelling by the Institute of Croatian Language and Linguistics. The author has considered particular extralinguistic circumstances and conceptions, as well as the attempts to resolve normative dualities – the so-called spelling disputes found in written language practice and in various Croatian spelling manuals.

Key words: Croatian spellings, language politics, extralinguistic factors, spelling conception, normative hierarchy, spelling dualities.

PITANJA I ODGOVORI

PATRIJARH

Školskom rječniku hrvatskoga jezika Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje iz 2012. nalazimo na stranici 481. natuknicu *patrijarh* koja znači: „1. židovski plemenski starješina 2. starješina Pravoslavne crkve“. Slično kao i s riječju *sinod(a)*, školarac i porabnik Rječnika smatrat će da *patrijarh* pripada samo židovstvu i pravoslavlju, a da ga u katoličanstvu nema. Školski rječnik često, može se pretpostaviti, zbog školaraca kojemu je namijenjen, navodi samo dva „osnovna“ značenja riječi, a „sporedna“ izostavlja. Ipak, znanje se školaraca, pa i drugih porabnika, na taj način, na žalost, sužava, a ne širi se i ne obogaćuje.

Prije definicije i odabira što će ostati u priručniku, a što ne će u njega ući, treba znati kako u cjelini izgleda rječnički članak. U našem primjeru crkvenoga naziva treba uzeti u obzir ne samo opće značenje riječi *patrijarh* ili što znači taj naziv u pravoslavnom crkvenom nazivlju nego i što znači u Katoličkoj

crkvi jer u Hrvatskoj, prema popisu stanovništva iz 2011., 86,28 % građana izjasnilo se da su katolici, dakle katoličke vjeroispovijesti. Iz drugih priručnika doznajemo da riječ *patrijarh* ipak postoji u Katoličkoj crkvi i što ona znači.

Što znači riječ *patrijarh* u Katoličkoj crkvi nema ni u Anićevoj Rječniku hrvatskoga jezika iz 1998. Porabnik može doznati iz Anićeve rječnika što znači riječ *patrijarh* u pravoslavlju i što u prenesenom značenju, ali što znači u katoličanstvu ne će doznati jer toga značenja u rječničkom članku nema. U Anićevoj proširenom izdanju Velikoga rječnika hrvatskoga jezika iz 2004. na stranici 1008. nalazimo nepotpuni dodatak (nema značenja poglavlara istočnokatoličkih crkava) o značenju riječi *patrijarh* u Katoličkoj crkvi: „c. u Katoličkoj crkvi, počasni naslov što ga nose biskupi Rima, Venecije, Lisabona, Jeruzalema, Zapadne Indije i Istočne Indije (Panjim, Goa)“.

Naziv *patrijarh* (grč. *πατριάρχης* od stgrč. *πατήρ* – ‘otac’ i *ἀρχή* – ‘gospodstvo,

vlast; podrijetlo, početak') u katoličanstvu imaju sada većinom poglavari istočnokatoličkih crkava koje su u punom zajedništvu s rimskom Crkvom te priznaju papu za svojega vrhovnoga poglavara uz mogućnost očuvanja vlastitoga liturgijskoga obreda i materinskoga jezika. Patrijarsi se biraju obično u istočnokatoličkim crkvama biskupijskim sinodom, nakon čega se provodi ustoličenje (intronizacija) patrijarha. Obično novi patrijarh nakon izbora ima audijenciju kod pape koji s novoizabranim patrijarhom može obaviti zajedničku liturgiju. Istočnokatolički patrijarh s papom je u crkvenom jedinstvu (*communio ecclesiastica*). Naslov „zapadni patrijarh“ pape su rabili obično kad je bilo govora o povijesnom ustroju Crkve. Isti je slučaj i s nazivom „rimski biskup“. Pape su uvijek bili i jedno i drugo. U tom je ustroju njihov autoritet od početka Crkve počivao na činjenici apostolskoga nasljeđa prvaka apostola sv. Petra. U istočnokatoličkim crkvama postoji naslov *patrijarh*: patrijarh Armenske katoličke crkve (katolikos patrijarh Cilicije), patrijarh Kaldejske katoličke crkve, patrijarh Koptske katoličke crkve, latinski patrijarh Jeruzalema, patrijarh Maronitske katoličke crkve i druge.

U Jeronima Šetke (1976., Hrvatska kršćanska terminologija, Split) susrećemo kolebanje riječi *patrijarh(a)*, u korist imenice a-sklonidbe (Njd. patrijarh, Gjd. patrijarha). U Šetkinu nazivoslovnom rječniku na stranici 203. nalazimo: „patrijarh(a), patrijarh m naziv za: 1. praoce židovskog naroda, tj. 12 sinova Jakovljevih <...> ; 2. crkvene poglavare, kojima su podložni metropoliti i ostali biskupi ... To su bili najprije biskupi u Rimu, Aleksandriji, Antiohiji, Carigradu i Jeruzalemu, a kasnije i drugi. Dok su patrijarsi pojedinih istočnih obreda zadržali svoju prijašnju vlast, u Kat. crkvi imaju oni samo čast i prednost među drugim biskupima (kan. 271). 3. To je napokon naziv za utemeljitelje

redovničke zadruge, reda (Patrijarha Benedikt, Franjo)...“

Opći religijski leksikon urednika A. Rebića iz 2002. na stranici 696. – 697. navodi sljedeću definiciju: „patrijarh (od. grč. πατριάρχης; praotac). 1. U Bibliji, praotac, rodozačetnik, obiteljski ili plemenski glavar ili odličnik u narodu. Najčešće se patrijarsima nazivaju rodozačetnici Abraham, Izak, Jakov, ali i deset praotaca od Adama do Noe, te od Noe do Abrahama. 2. U ranoj Crkvi (od IV. st.) poglavar kojem su podložni metropoliti i ostali biskupi. To su najprije biskupi u Rimu, Aleksandriji i Antiohiji, a potom i u Carigradu (381) i Jeruzalemu (451). 3. Poglavar autokefalne pravoslavne crkve, 4. U Katoličkoj crkvi titula pape, poglavara nekih istočnih crkava (Armenske, Maronitske, Sirijske crkve) te nadbiskupa u Jeruzalemu, Lisabonu, Goi i Veneciji.“

U Malom religijskom rječniku Adalberta Rebića iz 2006. natuknica *patrijarh* određuje se značenjski ovako: „1. naziv za praoce židovskih naroda, za dvanaest plemena Izraelovih; 2. crkveni poglavar kojemu su podložni metropoliti i ostali biskupi; 3. u starini biskupi Rima, Aleksandrije, Antiohije, Carigrada i Jeruzalema, a kasnije su dodana još i neka druga mjesta; 4. u istočnim crkvama poglavar autokefalne, autonomne crkvene pokrajine; 5. u Katoličkoj crkvi samo naslov i čast, ima prednost pred drugim biskupima (npr. patrijarh Venecije).“

U Hrvatskoj enciklopediji (mrežno izdanje) nalazimo pod brojem 3. sljedeću definiciju „3. U ranoj Crkvi (od IV. st.), poglavar crkvene pokrajine (patrijarhata) kojemu su bili podložni metropoliti i ostali biskupi. To su najprije bili biskupi u Rimu, Aleksandriji i Antiohiji, a potom i u Carigradu (381) i Jeruzalemu (451). – Poglavar autokefalne Pravoslavne crkve. – U Katoličkoj crkvi, titula poglavara nekih ist. crkava (Armenske,

Maronitske, Sir/ij/ske crkve) te nadbiskupâ u Jeruzalemu, Lisabonu, Goi i Veneciji.“

U jednojezičnom Velikom rječniku hrvatskoga standardnog jezika ŠK iz 2015. možemo pročitati sljedeće: „patrijarh im m <...> 1.a. BIBL praoci židovskoga naroda Abraham, Izak, Jakov <...>; b. rodonačelnici izraelskih plemena (12 Jakovljevi sinova) i drugi vođe plemena prije Mojsija <...>; 2. CRKV a. biskup jedne od pet ranih crkava (Jeruzalem, Rim, Antiohija, Aleksandrija i Carigrad) <...>; b. vrhovni poglavar autokefalne Pravoslavne crkve <...>; c. u Rimokatoličkoj crkvi jedan od dvanaestorice visokih biskupa (Papa, biskupi Venecije, Lisabona, Jeruzalema, Istočne Indije i sedam „istočnih patrijarha“) <...>; 3. PREN ugledna i istaknuta osoba koja se ističe među ljudima istih ili sličnih zanimanja <...>“

Nerazumljivo je da se u mnogim rječničkim člancima na prvom mjestu, osim općega značenja, navodi značenje crkvenoga naziva u pravoslavlju, a iza njega ili negdje na kraju što znači naziv u katoličanstvu, što govori vjerojatno o tom da suvremeni leksikografi često nepromišljeno ili nehotice rabe u

rječničkom članku staru ustrojbenu građu iz drugih leksikografskih izvora i pri sastavljanju vlastitoga priručnika katkada dodaju na kraju rječničkoga članka značenje riječi u Katoličkoj crkvi.

Nenavođenje pojedinih značenja u rječničkom članku može iskriviti smisao riječi ili stvoriti sliku nezaokružene rječničke cjeline. Pri sastavljanju rječničkoga članka treba odrediti prioritete u obročavanju crkvenih naziva. Ako u hrvatskom jeziku postoji višeznačni crkveni naziv, nazivoslovna višeznačnica koju rabimo u različitim vjeroispovijestima, tada na prvom mjestu, nakon općereligijskoga pojma, valja navesti što on znači u katoličanstvu, a zatim što u drugim vjeroispovijestima, a ne obratno. Prednost dajemo ili moramo dati značenju koje je najšire predstavljeno u javnom i crkvenom životu. Poraba crkvenoga nazivlja u različitim rječnicima ili priručnicima zahtijeva tijesnu suradnju sa strukovnjacima različitih vjerskih zajednica i potreban je oprez pri sastavljanju rječničkih članaka.

Artur Bagdasarov

OSVRTI

POVIJESNI BROJ JEZIKA

U povijesti časopisa Jezika, broju 2. – 3., 2020. pripada jedno od počasnih mjesta. Objavljen je tijekom izolacijskog vremena zbog koronavirusa. No uz dodatak, potresa u Zagrebu. Svaka čast svima koji su sudjelovali u njegovoj objavi i distribuciji. Neki samo s pomoću mobitela. Broj koji je dostavljen čitateljstvu bio je u najekološijoj omotnici, onoj od polietilenskog, općenitije, plastičnoga stezljivog filma. Kratki dodatak: riječ je o tankom crijevu u

koje se ulaže primjerak časopisa. To se crijevo zagrije i u potpunosti omota sadržaj. Takva vrećica ima masu od oko 5 grama, a papirnata najmanje 22,5 grama.

Dugo pratim Jezik. Ne sjećam se kada je bio sadržajno tako bogat. Uz standardno vrhunski članak akademika Ranka Matasovića, tu je niz izvrsnih priloga, poput onog Artura Bagdasarova. Valja pozdraviti i tekstove umirovljenog profesora Zvonka Benčića, dipl. ing., koji je postao profesorom poslije dugog rada na razvoju jednog hrvatskog industrijskog giganta. On je oso-